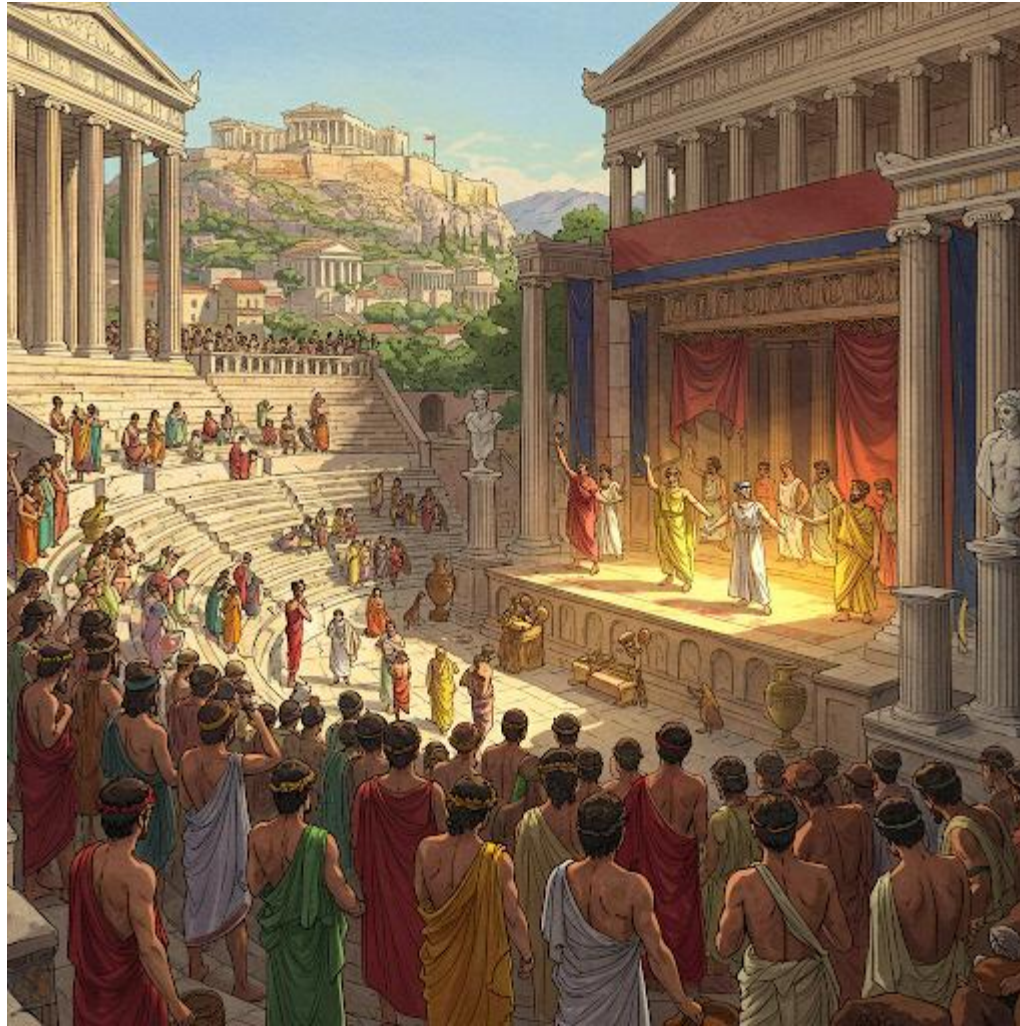

Αρχαίο δράμα, Δίκαιο και Πολιτική

Καλλιόπη Κ.
Παπακωνσταντίνου
Νομική Σχολή Α.Π.Θ.

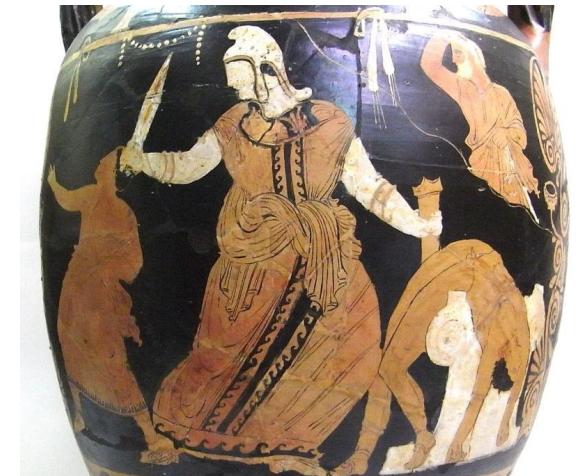
Δομή τραγωδίας (βλ. Ποιητική Αριστοτέλη)

- Α. Πρόλογος
- Β. Πάροδος (είσοδος Χορού)
- Γ. Επεισόδια που εναλλάσσονται με
- Δ. Στάσιμα
- Ε. Έξοδος

Α. Πρόλογος

- ο πρόλογος προηγείται της παρόδου, της πρώτης εισόδου ο πρόλογος είναι το τμήμα εκείνο του θεατρικού έργου που προηγείται της παρόδου, δηλαδή της πρώτης εισόδου του Χορού στην ορχήστρα.
- Στους Πέρσες και τις Ικέτιδες του Αισχύλου, το έργο ξεκινά αμέσως με την είσοδο του χορού.
- σε κάποια άλλα έργα, ο πρόλογος και η πάροδος συνδέονται τόσο στενά μεταξύ τους που δεν μπορούν να διακριθούν, π.χ. στη Μήδεια του Ευριπίδη, κραυγές που συνδέονται στενά με την επόμενη πάροδο και δημιουργούν στην τροφή, και συνακόλουθα και στο κοινό, δυσοίωνα προαισθήματα για τη σωματική ακεραιότητα των παιδιών

Πρόλογος (συνέχεια)

- Μια τραγωδία μπορεί να αρχίζει με την είσοδο ενός θεού, ενός δραματικού προσώπου (πρωταγωνιστικού ή δευτερεύοντος), ή ενός φαντάσματος, το οποίο στην ουσία υποκαθιστά, τουλάχιστον ως προς τη γνώση του μέλλοντος, έναν θεό.
- π.χ. στον Ιππόλυτο του Ευριπίδη η Αφροδίτη επισημαίνει ότι ο ήρωας τιμά την Άρτεμη και περιφρονεί την ίδια, περιγράφοντας έτσι την πάγια συμπεριφορά του γιου του Θησέα από το παρελθόν έως την ημέρα του δράματος.

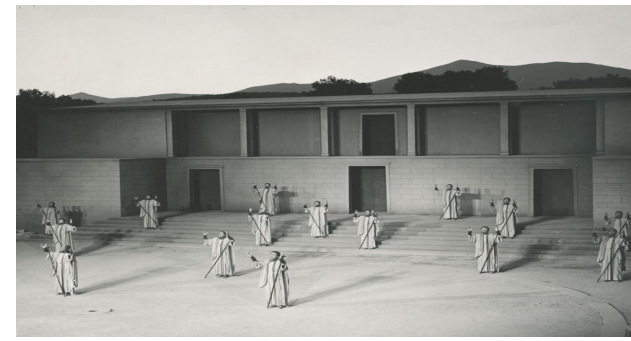
B. Πάροδος (=είσοδος χορού στη σκηνή)

- Στην πάροδο ο ποιητής διαθέτει τη δυνατότητα να εκθέτει, όπως και στον πρόλογο παρελθοντικά γεγονότα. Με τον τρόπο αυτόν ο Χορός συνδέεται με τη δράση, αφού τα παρελθοντικά γεγονότα που ανακαλούνται, αποβαίνουν αποφασιστικά για τη διαμόρφωση του παρόντος.
- π.χ. στους Πέρσες του Αισχύλου ο Χορός μνημονεύει την αναχώρηση του πολυεθνικού στρατεύματος για την Ελλάδα. Στον Αγαμέμνονα ο Χορός αναφέρεται στη θυσία της Ιφιγένειας στην Αυλίδα, η οποία θα αποτελέσει αφορμή τελικά για τη συζυγοκτονία. Μνημονεύεται ο νόμος του Δία σύμφωνα με τον οποίο ο δράστης πρέπει να τιμωρείται.
- Η μετάβαση από την πάροδο στο πρώτο επεισόδιο στον Αισχύλο και τον Σοφοκλή πραγματοποιείται συνήθως με την ανάπτυξη ενός διαλόγου ανάμεσα στον Χορό και τον υποκριτή που είτε παρέμεινε στη σκηνή βουβός κατά την εκτέλεση της παρόδου είτε μπορεί και στο πλαίσιο της παρόδου να συνομιλούσε με τον χορό. Ο Ευριπίδης προτιμά με την έναρξη του πρώτου επεισοδίου να εισάγει ένα νέο πρόσωπο στη σκηνή.

Γ. Επεισόδια

- συνομιλία μεταξύ των υποκριτών, συμπεριλαμβανόμενης και της συνομιλίας μεταξύ του υποκριτή και του Χορού που πλαισιώνεται από στάσιμα.
- Ένα επεισόδιο απαρτίζεται από επιμέρους σκηνές, που προσδιορίζονται από την είσοδο των προσώπων στη σκηνή και την αποχώρησή τους από αυτήν.
- Τα επεισόδια δεν παρουσιάζουν σταθερό αριθμό στην αρχαία τραγωδία. Η συρρίκνωση όμως του ρόλου του Χορού ήδη στις όψιμες τραγωδίες του Ευριπίδη και η χρήση εμβολίμων ασμάτων σε συνδυασμό με την απουσία χορικών στις δύο τελευταίες σωζόμενες κωμωδίες του Αριστοφάνη (Εκκλησιάζουσες, Πλούτος) διευκόλυναν τον σχηματισμό μιας πεντάπρακτης δομής, η οποία εντοπίζεται ήδη στην κωμωδία του Μενάνδρου (π.χ. Δύσκολος)
- τα επεισόδια περιλαμβάνουν στιχομυθίες μεταξύ των υποκριτών, αγώνες λόγων, ετυμηγορίες ενός κριτή, παρεμβάσεις του χορού κτλ. Επίσης, αγγελική ρήση: Ο άγγελος, είτε εξέρχεται από το παλάτι, όπου περιγράφει όσα συνέβησαν εκεί (π.χ. αυτοκτονία της Ιοκάστης, αυτοτύφλωση του Οιδίποδα στον σοφόκλειο Οιδίποδα Τύραννο) είτε έρχεται από κάποιον κοντινό (π.χ. ο αγγελιοφόρος στην ευριπίδεια Ελένη που αναγγέλλει στον Μενέλαο ότι η Ελένη που μετέφεραν από την Τροία ήταν είδωλο που εξαφανίστηκε) ή μακρινό εξωσκηνικό χώρο (π.χ. αγγελία της ήττας του Ξέρξη στη Σαλαμίνα στους Πέρσες του Αισχύλου).

Δ. Στάσιμα

- Αριστοτέλης (Ποιητική, 12ο κεφάλαιο)-> Στάσιμον=στροφικά δομημένο άσμα. Παρ'όλ'αυτά, υπάρχουν και αστροφικά άσματα που συνοδεύονται από χορευτικές κινήσεις
- τα περισσότερα στάσιμα εκτελούνται σε άδεια σκηνή και δίνουν στους ηθοποιούς την ευκαιρία να αλλάξουν κοστούμια κτλ. Καλύπτουν επίσης την παρέλευση χρόνου.
- Το στάσιμο ανήκει, από μορφολογική, γλωσσική και μετρική άποψη, στη λυρική ποίηση.
- Είναι δηλαδή ένα ξεχωριστό λογοτεχνικό είδος ενσωματωμένο στο δραματικό είδος.
- Σε κάποια έργα, π.χ. Άλκηστις Ευριπίδη, κατά τη διάρκεια ενός στασίμου γίνεται και διάλογος ανάμεσα στα μέλη του Χορού, που διαιρείται σε δύο ημιχόρια.
- Τα στάσιμα διατυπώνουν γενικούς στοχασμούς και γνωμικά, αλλά **δεν περιέχουν δράση**.
- Παρ'όλ'αυτά, ο χορός εντάσσεται στην πλοκή με διάφορους τρόπους:
- Συνήθως ο Χορός εκφράζεται σα να είναι ένα πρόσωπο και αυτό προσδίδει δραματικότητα. Επίσης, παίρνει θέση ως προς τα άλλα πρόσωπα του δράματος. Αυτό τον διακρίνει από καθαρά λυρικό χορό.
- προσευχή, θρήνος, επίκληση ή εκδήλωση ευγνωμοσύνης, πρακτικές της καθημερινής ζωής, ενσωματώνονται στη δράση ως απαραίτητη ανταπόκριση στα δεδομένα της πλοκής (π.χ. ο Χορός των Περσών συμβούλων με τον κλητικό του ύμνο καλεί τον νεκρό Δαρείο να εμφανιστεί στην κορυφή του τύμβου του, για να συμβουλευτεί τον λαό του ύστερα από τη συντριβή του στόλου στη Σαλαμίνα (Πέρσες 633-680).).

στάσιμο (συνέχεια)

- ένα στάσιμο προσφέρει συμπληρωματικά στοιχεία που φωτίζουν την πλοκή. Έτσι, το Γ' στάσιμο (781 - 800) της Αντιγόνης του Σοφοκλή για τον έρωτα φωτίζει τη σχέση Αίμονα και Αντιγόνης, σχέση που γίνεται πλήρως αντιληπτή προς το τέλος του έργου με την αυτοκτονία του Αίμονα δίπλα στη νεκρή Αντιγόνη.
- *Ἔρωσ ἀνίκατε μάχαν, /Ἔρωσ, ὃς ἐν κτήνεσι πίπτεις, /ὃς ἐν μαλακαῖς παρειαῖς/νεάνιδος ἐν νυχεύεις, /φοιτᾷς δ' ὑπερπόντιος ἐν τ' /ἀγρονόμοις αὐλαῖς· /καί σ' οὔτ' ἀθανάτων φύξιμος οὐδεὶς/οὔθ' ἀμερίων σέ γ' ἀνθρώπων, ὁ δ' ἔχων μέμνηεν.*
- *(Ἔρωτ' ἀνίκητε στον πόλεμο/που κάνεις χτήμα σου όπου πέσεις, /που στ' απαλά τα μάγουλα της κορασίδας νυχτερεύεις/και γυρνάς πάνω από τα πέλαγα και στους πιο απόμερους τους τόπους, δε σου ξεφεύγει εσένα ούτε θεός ούτε κανείς απ' τους λιγόζωους ανθρώπους/κι ὅποιον θα πιάσεις γίνεται τρελός)* απόδοση Ι.Ν.Γρυπάρη

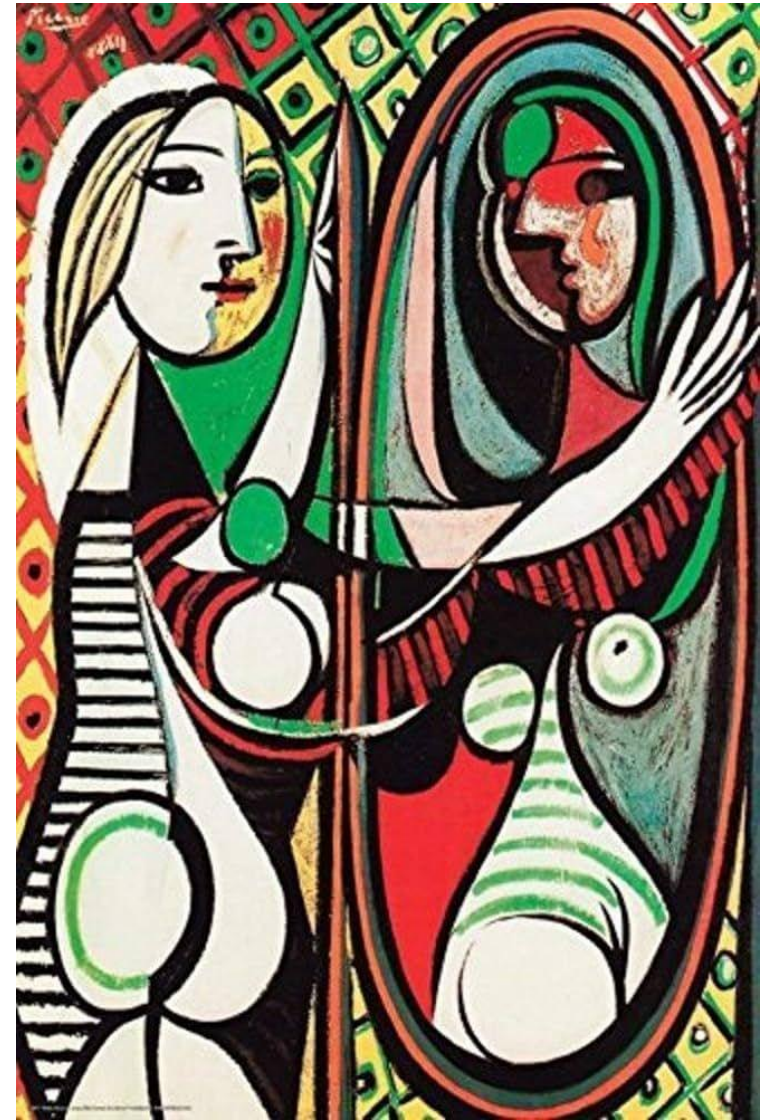
Έξοδος

- έξοδος καλείται το μέρος εκείνο της τραγωδίας μετά το οποίο δεν ακολουθεί στάσιμο, δηλ. το τέλος του έργου. Κυριολεκτικά ο όρος δηλώνει την έξοδο του Χορού από την ορχήστρα.
- βλ. Οιδίποδα τύραννο:
- *«Ιδού ο παντοδύναμος Οιδίπους, αυτός που έλυσε το περίφημο αίνιγμα και τώρα βρίσκεται στη δίνη της συμφοράς. Γι' αυτό ευτυχισμένος πρέπει να θεωρείται όποιος τελειώνει τη ζωή του χωρίς να υποστεί κάτι επώδυνο» (στ 1524 κ.ε.).*
- Στον Ευριπίδη το τέλος προσλαμβάνει σε 5 έργα τυπική μορφή (Άλκηστη, Μήδεια, Ανδρομάχη, Ελένη, Βάκχες) :
- *«Πολλές είναι οι μορφές του θείου. Και αυτό που προσδοκούσε κάποιος δεν πραγματοποιήθηκε, ενώ ο θεός βρήκε διέξοδο για το απροσδόκητο. Έτσι τελείωσε και αυτή η ιστορία».*
- Σε τρία άλλα έργα του Ευριπίδη (Ιφιγένεια η εν Ταύροις, Φοίνισσες, Ορέστης) επίκληση στην προσωποποιημένη Νίκη με την ευχή να στεφανώσει το έργο που παραστάθηκε, πράγμα που θυμίζει την πρακτική της αριστοφανικής κωμωδίας (Αχαρν'ης, Όρνιθες, Λυσιστράτη, Εκκλησιάζουσες).

τα ζητήματα που τίθενται..

- τι είναι φθαρτό , τι άφθαρτο, και τι εύθραστο,
- ο ρόλος του χρόνου στα ανθρώπινα
- ο ρόλος του τυχαίου -> ανατροπές
- μνήμη - λήθη
- ο ρόλος των άλλων

Pablo Picasso, Girl before the mirror
(1932)

Η παρακολούθηση της τραγωδίας..

- επιβραδύνει τα πράγματα, μας δείχνει μια άλλη διάσταση των πραγμάτων
- μας φέρνει αντιμέτωπους με αυτό που δεν γνωρίζουμε για τον εαυτό μας
- μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε τη μοναδικότητα του καθενός/της καθεμίας μας, αλλά ταυτόχρονα και την κοινή μοίρα που μας ενώνει..
- θλίψη - οργή - κάθαρσις

Pieter Steenwijck , 'Emblem of Death', 1635-1640

όλα είναι μια απάτη.. Οι ήρωες είναι αποπροσανατολισμένοι

- μπορεί να νομίζεις ότι γνωρίζεις τους γονείς σου, αλλά τελικώς προκύπτει ότι δεν τους γνωρίζεις, κι αν τους γνωρίζεις, δεν τους αναγνωρίζεις (Οιδίπους)
- το αγωνιώδες ερώτημα που τίθεται είναι σχετικό με την *πρᾶξις* ('τι να κάνω;')
- βλ. στον ορισμό του Αριστοτέλη 'μίμησις πράξεως σπουδαίας και τελείας'

τραγωδία = κακοτυχία;

- *“Αυτό που οι 31 σωζόμενες τραγωδίες παρουσιάζουν ξανά και ξανά δεν είναι μια κακοτυχία που βρίσκεται έξω από τον έλεγχό μας. Αντιθέτως μας δείχνουν τον τρόπο, με τον οποίο συνεργούμε, φαινομενικά εν αγνοία μας, με τη συμφορά που μας πλήττει..”*
- (Chritchley, S.)
- Η πράξη, η σύμπραξη, η συνέργεια, προϋποθέτει ελευθερία, με την οποία είναι συνυφασμένη και η ανάληψη ευθύνης για τις πράξεις μας.
- Γι’ αυτό το αρχαίο δράμα ανθίζει σε περιβάλλον δημοκρατίας που εξασφαλίζει στους πολίτες τη μέγιστη δυνατή ελευθερία στον αρχαίο κόσμο, τη δυνατότητα να αναλαμβάνεις ευθύνες + καλλιέργεια κριτικής σκέψης- διαλεκτική
- (ο Γοργίας εισάγει τη ρητορική στην Αθήνα από τη Σικελία τον 5ο αιώνα- ανάπτυξη σοφιστικού κινήματος - όλα μπορούν να υποστηριχθούν - σχετικισμός)

η ἀναγνώρισις

- κομβικό σημείο στην τραγωδία
- σηματοδοτεί τη μετάβαση του ήρωα από την άγνοια στη γνώση.
- Οιδίπους (γνωρίζει, έλυσε π.χ. τον γρίφο της Σφίγγας, κι όμως δεν γνωρίζει)
- συνεχείς αντιφάσεις και αδιέξοδα, τραγικές ειρωνείες

το παρελθόν - μπορεί κάποιος να το αποκηρύξει;

- *“Το βάρος αυτού που έχει παρέλθει αναπόφευκτα απειλεί αυτό που είναι να έρθει”* (Felski, R.)
- Το να αποκηρύσσεις το παρελθόν σημαίνει ότι καταστρέφεται από αυτό..
- Η ελευθερία μας υποσκάπτεται από το παρελθόν. Αυτονομία ή ετερονομία;

Salvador Dali, The persistense of memory, 1931)

vita activa

- το δράμα δεν σχετίζεται με τη μεταφυσική καλλιέργεια του θεωρητικού βίου (*vita contemplativa*), αλλά με τη σκέψη που σχετίζεται με τη δράση (*vita activa*), τη ζωή της πόλεως, της άμεσης αλληλεπίδρασης με τους άλλους και την ανάληψη ευθύνης για τη συμμετοχή στην κοινή δράση.
- δράμα > δράω - δρῶ - δρᾶσις

συνεχής διαπραγμάτευση με τους άλλους..

- Πέρσες Αισχύλου (472 π.Χ.)
- ο πόλεμος από τη μεριά του ηττημένου εχθρού
- ο νικητής αντιμετωπίζει τον ηττημένο με συμπόνια (βλ και σε άλλα έργα, π.χ. Ευριπίδη, Εκάβη, Τρωάδες κτλ)
- λειτουργεί ως παράδειγμα προς αποφυγήν -> ταπείνωση Αθηναίων εάν επαναλάμβαναν την ύβριν των Περσών που εισέβαλαν σε ξένη χώρα, βεβήλωση ιερών κτλ

ο πόλεμος είναι πάντα παρών

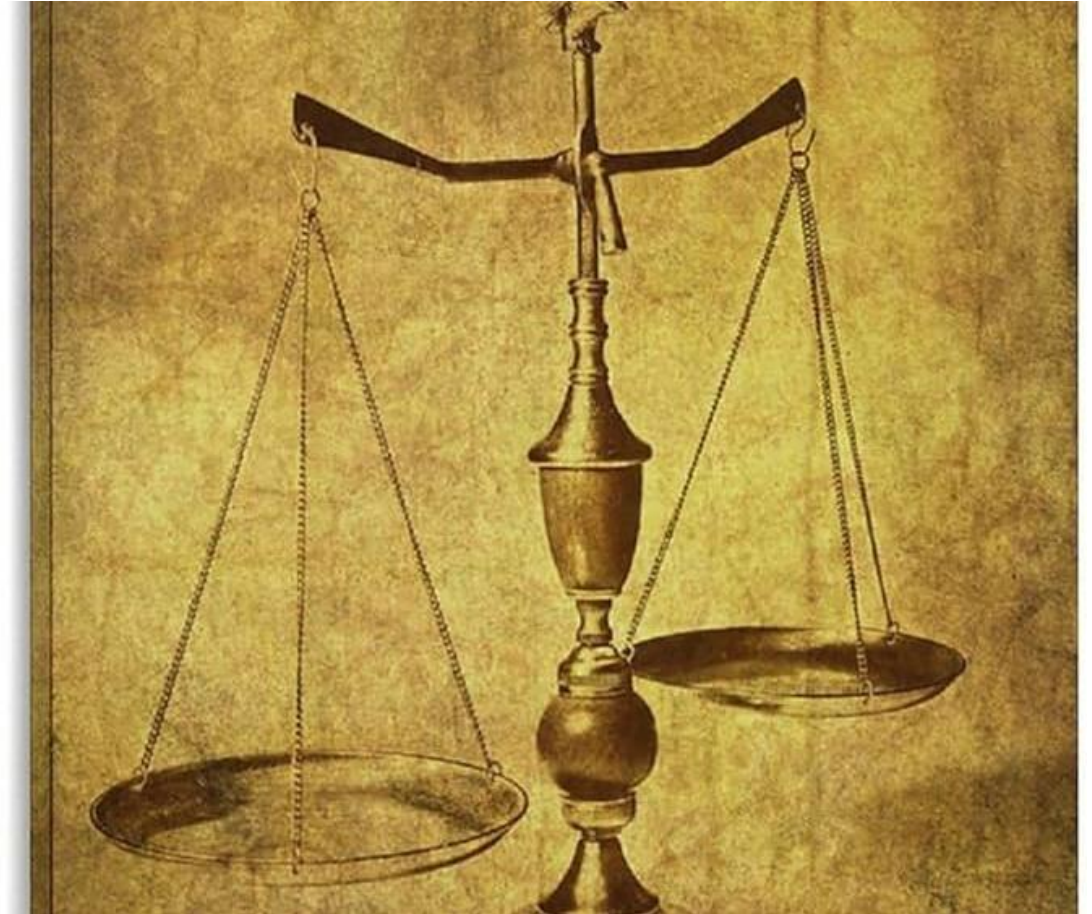
- Η ιστορία της τραγωδίας είναι η ιστορία του πολέμου από τους Περσικούς πολέμους (αρχές 5ου αι.) στον πελοποννησιακό πόλεμο (τέλη 5ου αι.)
- Πέρσες του Αισχύλου (472)-> συνέπειες ναυμαχίας Σαλαμίνας (480)
- Οιδίπους Τύραννος (429)-> δύο χρόνια μετά την έναρξη του πελοποννησιακού πολέμου, κατά τη διάρκεια μιας επιδημίας (βλ.μείασμα). Θάνατος Περικλή
- Οι 9 από τις 11 σωζόμενες κωμωδίες του Αριστοφάνη γράφτηκαν κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου.
- θλίψη, οργή, αρνητικές επιπτώσεις πολέμου στις ζωές των ανθρώπων, επιτακτικό το αίτημα για ειρήνη.

πόλεμος

- τόσο το κοινό, όσο και οι ηθοποιοί είναι στρατιώτες, βετεράνοι πολέμου
- ο πόλεμος συνυφασμένος με τη ζωή της πόλεως, από τη μια φιλοπατρία, από την άλλη συμφορά και όλεθρος, ύβρις;
- Είμαστε το κοινό στο θέατρο του πολέμου και είμαστε κι εμείς οι ίδιοι υπεύθυνοι.
- υπάρχει λύσις - κάθαρσις;

απόδοση δικαιοσύνης

- διαχρονικό φιλοσοφικό αίτημα
- ο καθένας από τη μεριά του θεωρεί ότι βρίσκεται στη 'σωστή πλευρά της ιστορίας', στην πλευρά του δικαίου.
- Το αρχαίο δράμα όμως αυτό διδάσκει. Οτι ποτέ κανένας δεν μπορεί να γνωρίζει.
- Ας είμαστε υποψιασμένοι και σε διαρκή αναζήτηση..

περί δικαιοσύνης ο λόγος..

- Αγαμέμνων, στ. 1403 επ.
- Κλυταιμνήστρα: *“Ιδού ένα αριστούργημα της δικαιοσύνης”*
- *(αντικρύζοντας τα δολοφονημένα πτώματα του Αγαμέμνονα και της Κασσάνδρας)*
- Χοηφόροι, στ. 315:
- Ορέστης: *“Η δικαιοσύνη γυρνάει τον τροχό”*
- *(καθώς δολοφονεί τη μητέρα του Κλυταιμνήστρα)*
- σε ποια πλευρά είναι το δίκαιο;
- Δεν υπάρχουν πλευρές, *“ο τροχός γυρίζει”* (Αισχύλος, Προμηθέας Δεσμώτης, στ. 515)
- *“η άλλη πλευρά πρέπει να ακουστεί”* (Ευριπίδης, Ηρακλείδες, στ. 179 επ.)
- Το δικαστήριο μοιάζει, άλλωστε, με θέατρο..

Βιβλιογραφία

- Simon Critchley, Η τραγωδία, οι αρχαίοι Έλληνες κι εμείς, μτφρ. Γιάννης Δούκας, Αθήνα 2021
- Rita Felski, edit. Rethinking Tragedy, Baltimore 2008
- Albin Lesky, Η τραγική ποίηση των αρχαίων Ελλήνων, 2 τόμοι, μτφρ. Νίκος Χουρμουζιάδης, ΜΙΕΤ 2010
- Δανιήλ Ιακώβ, Αρχαία Ελληνική Τραγωδία, https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/encyclopedia/tragedy/page_001.html?prev=true